

Artykuły

Maksym Shcherbyuk

 <https://orcid.org/0000-0003-0413-595X>

Pierwszeństwo polsko-ukraińskiej konwencji z 1993 r. przed przepisami prawa wewnętrznego Glosa do postanowienia Sądu Okręgowego w Warszawie z dnia 27 października 2016 r., sprawa o sygn. Xx gco 310/16

Abstract: The current situation in relations between Poland and Ukraine, the war events in Ukraine, and the economic cooperation between the two countries have their own legal implications. There is no doubt that contracts concluded between Polish and Ukrainian entities will generate legal proceedings in connection with non-performance or improper performance of contractual obligations by one or both counterparties. Consequently, the laws of both countries governing the recognition and enforcement of foreign judgments will be relevant. It should be emphasized that so far the number of such proceedings in Polish-Ukrainian relations has been negligible, as evidenced by the lack of a large number of court cases in this respect. However, bearing in mind the development of economic cooperation and the need to establish uniform and legally justified judicial practice in the future regarding the recognition and enforcement of Ukrainian court judgments in Poland, judges should be aware of which provisions should be applied in such proceedings and to what extent. The correlation between the provisions of the 1993 Polish-Ukrainian Convention and the domestic law of Ukraine and Poland is not straightforward. The purpose of the present gloss is to present the most controversial aspects related to the application of governing law in commercial cases concerning the recognition and enforcement of foreign judgments, on the example of one of the few judgments issued in this area. In particular, the gloss concerns the analysis of the Polish court's failure to apply the provisions of the agreement between Poland and Ukraine

on legal assistance and legal relations in civil and criminal matters dated 24 May 1993, and the legal consequences of applying domestic law instead.

Keywords: recognition — enforcement — foreign judgment — civil procedure — Polish law — Ukrainian law

1. Stan faktyczny

W dniu 8 lipca 2015 r. Sąd Gospodarczy obwodu lwowskiego w sprawie toczącej się z powództwa prywatnego przedsiębiorstwa¹ ukraińskiego orzekł, że spółka z ograniczoną odpowiedzialnością z siedzibą w Warszawie zobowiązana jest do zapłaty na rzecz ukraińskiego podmiotu kwoty 668 018,14 USD tytułem długu podstawowego, kwoty 9 041,27 USD tytułem odsetek, kwoty 39 173,39 USD tytułem kary umownej oraz kwoty 57 152,24 UAH tytułem kosztów sądowych. Prawomocność i wykonalność tego orzeczenia zostały stwierdzone zaświadczeniem Sądu Gospodarczego we Lwowie z dnia 31 lipca 2015 r.

¹ Zgodnie z art. 3 ust. 1 ustawy Ukrainy z dnia 9 stycznia 2025 r. „O szczególnych zasadach regulacji działalności osób prawnych o określonych formach organizacyjno-prawnych w okresie przejściowym oraz zrzeszeń osób prawnych” (Vidomosti Verchovnoi Rady Ukrainy (VVR), 2025, Nr 28–29, st. 94) przedsiębiorstwo prywatne jest osobą prawną utworzoną na podstawie prywatnej własności jednej lub kilku osób fizycznych lub osoby prawnej i działa zgodnie ze statutem. Wcześniej regulacja prawna dotycząca prywatnych przedsiębiorstw była przedmiotem Kodeksu Gospodarczego Ukrainy z dnia 16 stycznia 2003 r., który w dniu 28 sierpnia 2025 r. przestał obowiązywać. Obecnie w Ukrainie trwa okres przejściowy, który ma na celu doskonalenie zarządzania korporacyjnego w podmiotach prawnych opartych na własności państwowej i komunalnej, zwiększenie atrakcyjności inwestycyjnej kraju, wprowadzenie skutecznych mechanizmów kontroli wykorzystania obiektów własności państwowej i komunalnej, a także usunięcie sprzeczności w ustawodawstwie ukraińskim. Z dniem wejścia w życie wyżej wskazanej ustawy z dnia 9 stycznia 2025 r. ustawa Ukrainy z dnia 6 lutego 2018 r. „O spółkach z ograniczoną i dodatkową odpowiedzialnością” (Vidomosti Verchovnoi Rady Ukrainy [VVR], 2018, Nr 13, st. 69) ma zastosowanie do przedsiębiorstw prywatnych w przypadkach, gdy odpowiednie stosunki prawne nie są uregulowane w ich statutach i innych ustawach. Jeżeli w okresie przejściowym nie podjęto decyzji o likwidacji prywatnego przedsiębiorstwa, do regulacji działalności takich przedsiębiorstw po zakończeniu okresu przejściowego stosuje się przepisy ustawy Ukrainy z dnia 6 lutego 2018 r. „O spółkach z ograniczoną i dodatkową odpowiedzialnością”, które regulują działalność spółek z ograniczoną odpowiedzialnością, a statuty takich przedsiębiorstw w części sprzecznej z ustawą Ukrainy z dnia 6 lutego 2018 r. „O spółkach z ograniczoną i dodatkową odpowiedzialnością” są nieważne.

Podmiot ukraiński złożył do Sądu Okręgowego w Warszawie wniosek o stwierdzenie wykonalności orzeczenia wydanego przez sąd ukraiński oraz jednocześnie wniósł o zasądzenie kosztów postępowania w wysokości 1 877,00 PLN oraz 50,00 EUR, a także kosztów zastępstwa procesowego w wysokości 12 053,79 PLN. Sąd Okręgowy postanowieniem z dnia 27 października 2016 r. nadał klauzulę wykonalności orzeczeniu ukraińskiemu. Ponadto zasądził od polskiej spółki na rzecz ukraińskiego wnioskodawcy kwotę 2 357,00 PLN i kwotę 50,00 EUR tytułem zwrotu kosztów postępowania, w tym kwotę 480,00 PLN tytułem kosztów zastępstwa procesowego, oraz oddalił wniosek w pozostałym zakresie.

Sąd Okręgowy wyszedł z założenia, że podstawą prawną orzeczenia jest art. 1150 k.p.c.², zgodnie z którym orzeczenia sądów państw obcych w sprawach cywilnych, nadające się do wykonania w drodze egzekucji, stają się tytułami wykonawczymi po stwierdzeniu ich wykonalności przez sąd polski. Stwierdzenie wykonalności następuje, jeżeli orzeczenie jest wykonalne w państwie, z którego pochodzi, oraz nie istnieją przeszkody określone w art. 1146 § 1 i 2 k.p.c. W sprawie będącej przedmiotem niniejszej glosy Sąd Okręgowy nie stwierdził istnienia przesłanek negatywnych określonych w art. 1150 k.p.c. w związku z art. 1146 § 1 i 2 k.p.c. W uzasadnieniu w ogóle nie wskazano, jakie dokładnie przesłanki były badane, jednak biorąc po uwagę fakt, że sąd nie stwierdził istnienia przesłanek negatywnych, należy uznać, że przedmiotem badania w powyższym postępowaniu były wszystkie przesłanki określone w art. 1146 § 1 i 2 k.p.c.

2. Podstawa prawna nadania *exequatur* orzeczeniu sądu ukraińskiego

W niniejszej glosie zostaną przeanalizowane zasadność niezastosowania przez sąd polski przepisów umowy międzynarodowej o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych i karnych sporządzonej dnia 24 maja 1993 r.³ (dalej: Umowa) oraz konsekwencje prawne związane z zastosowaniem przepisów krajowych przez sąd polski.

² Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. — Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz.U. 2024, poz. 1568 z późn. zm.).

³ Umowa między Rzeczpospolitą Polską a Ukrainą o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych i karnych, sporządzona w Kijowie dnia 24 maja 1993 r. (Dz.U. 1994, nr 96, poz. 465 z późn. zm.).

W relacjach polsko-ukraińskich, zgodnie z art. 51—52 Umowy, uznanie i wykonanie orzeczenia ukraińskiego w Polsce jest uzależnione od konieczności udzielenia *exequatur* przez sąd polski, tj. zgody na wykonanie orzeczenia ukraińskiego na terytorium Polski⁴. Jak wskazuje się w doktrynie, podstawowym znaczeniem *exequatur* jest umożliwienie przeniesienia nadających się do wykonania skutków orzeczenia z państwa wydania orzeczenia do państwa, w którym ma dojść do jego wykonania⁵. Na marginesie należy zaznaczyć, że w świetle art. 1145 k.p.c. oraz art. 1150 k.p.c. mamy do czynienia z sytuacją kuriozalną, budzącą kontrowersję w doktrynie i praktyce, ponieważ orzeczenia pochodzące z państw trzecich (poza UE), jak słusznie zauważa się w polskiej doktrynie, są traktowane w Polsce znacznie bardziej liberalnie niż te wydane np. przez organy i sądy ukraińskie⁶.

Zgodnie z art. 1151 § 1 k.p.c. stwierdzenie wykonalności następuje na wniosek wierzyciela przez nadanie orzeczeniu sądu państwa obcego klauzuli wykonalności. Do wniosku o nadanie klauzuli wykonalności należy dołączyć dokumenty wymienione w art. 1147 k.p.c., a ponadto dokument stwierdzający, że orzeczenie jest wykonalne w państwie, z którego pochodzi, chyba że wykonalność wynika z treści orzeczenia lub prawa tego państwa (art. 1147 § 2 k.p.c.). Sąd Okręgowy nie stwierdził istnienia przesłanek negatywnych określonych w art. 1150 k.p.c. w związku z art. 1146 § 1 i 2 k.p.c. i z uwagi na to postanowił jak w sentencji.

Wydane przez Sąd Okręgowy postanowienie nie zasługuje w pełni na aprobatę, w związku z tym, że sąd polski nadał klauzulę wykonalności orzeczeniu państwa obcego (ukraińskiego) bez uwzględnienia przepisów Umowy wiążącej Polskę oraz Ukrainę.

Pierwszeństwo konwencji międzynarodowej przed przepisami prawa polskiego wynika wprost z art. 87 ust. 1 Konstytucji RP⁷. Zgodnie z art. 91 ust. 2 Konstytucji RP w przypadku kolizji pomiędzy przepisami ustawy oraz umowy międzynarodowej, umowa międzynarodowa ratyfikowana za uprzednią zgodą wyrażoną w ustawie ma pierwszeństwo przed ustawą. W doktrynie wskazuje się, że niezgodność treściowa umowy międzynarodowej i ustawy jest stwierdzana w toku stosowania prawa

⁴ T. Strumiłło, w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 2, Art. 730—1217, red. J. Jankowski, S. Cieślak, wyd. 4, C.H.Beck, Warszawa 2024, nb. 1.

⁵ B. Wołodkiewicz, w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. P. Rylski, A. Olaś, wyd. 4, C.H.Beck, Warszawa 2025, nb. 9.

⁶ M. Pilich, w: J. Turlukowski, M. Pilich, *Polsko-ukraińska umowa o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych i karnych. Komentarz do przepisów o sprawach cywilnych*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2023, art. 51, nb. 1.

⁷ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483 z późn. zm.).

(zwłaszcza przed sądem), a ustawa pozostająca w kolizji nie traci mocy obowiązującej, ale jest pomijana i w jej miejsce stosuje się odpowiednie samowykonalne unormowania umowy międzynarodowej⁸. Biorąc pod uwagę treść art. 87 ust. 1 Konstytucji RP w związku z art. 91 ust. 2 Konstytucji RP, uznawanie i wykonywanie orzeczeń wydawanych przez sądy ukraińskie podlegają regulacji wynikającej z konwencji międzynarodowej, a nie z przepisów polskiego k.p.c.⁹ W doktrynie podkreśla się, że jeżeli wykonalność orzeczenia jest uregulowana w konwencji międzynarodowej, przepisy owej konwencji mają bezwzględne pierwszeństwo, stanowią *lex specialis* do warunków określonych w art. 1150 k.p.c.¹⁰ Zastosowanie przepisów krajowych, nawet w sytuacji, gdy są one bardziej korzystne niż umowa międzynarodowa, zamiast postanowień wiążącej Polskę umowy międzynarodowej jest istotnym uchybieniem procesowym¹¹.

Na marginesie należy zaznaczyć, iż w doktrynie polskiej w stosunku do orzeczeń arbitrażowych istnieje pogląd o możliwości równoczesnego i łącznego stosowania w zakresie dotyczącym legalizacji orzeczeń sądów zagranicznych przepisów polskiego prawa wewnętrznego oraz przepisów konwencyjnych¹²; chodzi o przepisy wynikające z konwencji nowojorskiej¹³. M. Pilich wskazuje, iż wyłączne zastosowanie umowy międzynarodowej w takim przypadku może doprowadzić do sytuacji, kiedy sąd polski nie mógłby odmówić uznania i wykonania orzeczenia

⁸ P. Radziejewicz, w: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, wyd. 2, red. P. Tuleja, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2023, art. 91, nb. 3.

⁹ Post. SA w Łodzi z 25.06.2013, I ACz 955/13, LEX nr 1342288; post. SN z 7.02.2000, I CKN 372/98, OSNC 2000, nr 9, poz. 156.

¹⁰ T. Ereciński, w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 6, *Międzynarodowe postępowanie cywilne. Sąd polubowny (arbitrażowy)*, red. T. Ereciński et al., wyd. 5, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2017, art. 1150, nb. 14; podobnie też T. Strumiłło, w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz...*, 2024, art. 1146, nb. 2; R. Kulski, w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 5, *Art. 1096—1217*, red. A. Marciniak, C.H.Beck, Warszawa 2020, art. 1146, nb. 4; P. Borkowski, w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 2, *Art. 506—1217*, red. T. Szancilo, wyd. 2, C.H.Beck, Warszawa 2023, art. 1146, nb. 3.

¹¹ P. Borkowski, w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz...*, 2023, art. 1146, nb. 3; T. Strumiłło, w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz...*, 2024 art. 1145, nb. 10.

¹² M. Pilich, *Klauzula porządku publicznego w postępowaniu o uznanie i wykonanie zagranicznego orzeczenia arbitrażowego*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2003, z. 4, s. 161. Tak również w prawie europejskim, zob. A. Torbus, *Europejski system jurysdykcyjny w sprawach cywilnych i handlowych (Kilka uwag o stosowaniu Rozporządzenia Rady (WE) Nr 44/2001)*, w: *Czterdziestolecie kodeksu postępowania cywilnego. Zjazd Katedr Postępowania Cywilnego w Zakopanem (7—9.10.2005 r.)*, red. A. Oklejak, Zakamycze, Kraków 2006, s. 306—307.

¹³ Konwencja o uznawaniu i wykonywaniu zagranicznych orzeczeń arbitrażowych, sporządzona w Nowym Jorku dnia 10 czerwca 1958 r. (Dz.U. 1962, nr 9, poz. 41).

arbitrażowego z uwagi na naruszenie istotnych wymagań uregulowanych przez prawo krajowe¹⁴.

W przedmiotowej sprawie Umowa w sposób wyczerpujący reguluje nie tylko w art. 50 podstawy uznania i wykonania, wskazując okoliczności, kiedy orzeczenie podlega uznaniu i wykonaniu, lecz także w art. 51 kwestie procesowe związane z wnioskiem o legalizację orzeczenia zagranicznego. Zdaniem autora glosy, w trakcie zawierania umowy międzynarodowej stronom zależy na wzajemnym uregulowaniu określonych kwestii, a nie na powtórzeniu w tekście prawnym obowiązujących przepisów krajowych. Z uwagi na powyższe, stosowanie prawa krajowego musi mieć charakter wyłącznie pomocniczy, a równorzędne stosowanie przepisów umowy międzynarodowej oraz przepisów krajowych — charakter wyjątkowy¹⁵. Dodatkowo o pierwszeństwie Umowy nad przepisami polskiego prawa wewnętrznego wypowiadało się również orzecznictwo, wskazując, że przepisy wewnętrzne prawa polskiego są wyprzedzane przez przepisy Umowy¹⁶.

3. Zakres stosowania Umowy w sprawach gospodarczych

Zagadnieniem fundamentalnym dla oceny głosowanego orzeczenia jest rozważenie zakresu stosowania Umowy, której przepisy bądź wypierają unormowanie nadania *exequatur* orzeczeniu państwa obcego w oparciu o k.p.c., bądź w przedmiotowej sprawie należało stosować przepisy prawa krajowego, jak uczynił Sąd Okręgowy. W pierwszej kolejności należy ustalić, czy zakresem Umowy objęte są sprawy gospodarcze. Z art. 1 ust. 4 Umowy wynika, że jej postanowienia stosuje się odpowiednio do osób prawnych utworzonych zgodnie z prawem tej

¹⁴ M. Pilich, *Klauzula porządku publicznego...*, s. 161. Podobnie też J. Jodłowski, *Uznanie i wykonanie zagranicznych orzeczeń sądowych w Polsce na tle orzecznictwa Sądu Najwyższego*, Biblioteka Palestry, Warszawa 1977, s. 37 i n. Odmiennie K. Piasecki, *Skuteczność i wykonalność w Polsce zagranicznych cywilnych orzeczeń sądowych*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1990, s. 101; T. Ereciński, w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz...*, 2017, art. 1146, nb. 29; post. SN z 26.06.1968, II CZ 118/68, OSNC 1969, nr 5, poz. 95.

¹⁵ M. Pilich, *Klauzula porządku publicznego...*, s. 161—162.

¹⁶ Post. SR w Warszawie z 19.09.2022, VI Ns 556/21, LEX nr 3514151; wyr. WSA w Krakowie z 14.05.2019, III SA/Kr 1228/18, LEX nr 2673760; wyr. SO w Lublinie z 23.04.2015, IX Ga 488/14, LEX nr 1834867.

umawiającej się strony, na której terytorium mają swoją siedzibę. Umowa reguluje także uznawanie i wykonywanie orzeczeń sądów ukraińskich na terytorium Polski, jak również orzeczeń sądów polskich na terytorium Ukrainy. Z art. 1 ust. 3 Umowy wynika, że sprawami cywilnymi są też sprawy rodzinne i pracownicze. Brakuje zatem jednoznacznego uregulowania spraw gospodarczych jako rodzaju spraw cywilnych, o których mowa wyżej¹⁷.

W doktrynie ukraińskiej istnieje pogląd, zgodnie z którym umowy międzynarodowe w zakresie dotyczącym pomocy prawnej zawarte przed 1996 r. nie dotyczą spraw gospodarczych, lecz regulują stosunki cywilne, rodzinne i pracownicze¹⁸. Ponadto za taką argumentacją może przemawiać również to, że w innych umowach międzynarodowych o podobnym przedmiocie regulacji zarówno Polska, jak i Ukraina określały szczegółowo sprawy gospodarcze w katalogu spraw cywilnych w rozumieniu tychże umów. Na przykład w umowie między Polską i Republiką Grecką o pomocy prawnej w sprawach cywilnych i karnych z dnia 24 października 1979 r. wyrażenie „w sprawach cywilnych” obejmuje również zagadnienia wynikające z prawa handlowego i z prawa rodzinnego (art. 5 umowy)¹⁹. W umowie między Polską i Republiką Iraku o pomocy prawnej i sądowej w sprawach cywilnych i karnych z dnia 29 października 1988 r. wskazano, że strony zobowiązują się do wzajemnego udzielania sobie pomocy prawnej w sprawach cywilnych, handlowych, z zakresu prawa osobowego, rodzinnego i w sprawach karnych (art. 6 umowy)²⁰. Z art. 1 umowy między Polską a Rumunią wynika, że przez „sprawy cywilne” rozumie się sprawy z zakresu prawa cywilnego, prawa rodzinnego, prawa handlowego i prawa pracy²¹.

¹⁷ Spór co do zakresu zastosowania konwencji międzynarodowej nie jest zjawiskiem wyjątkowym. Zob. np. wykładnia sprawy handlowej w konwencji nowojorskiej z 1958 r. A. Torbus, *Wybrane zagadnienia stosowania Konwencji nowojorskiej o uznawaniu i wykonywaniu zagranicznych orzeczeń arbitrażowych*, „ADR. Arbitraż i Mediacja” 2008, nr 4, s. 201 i n.

¹⁸ H.A. Tsirat, *Dvostoronni dohovory pro pravovu dopomohu yak pryklad unifikatsii norm mizhnarodnoho tsyvilnoho protsesu*, Visnyk Verkhovnoho Sudu Ukrainy, Kyiv 2012, nr 1, s. 46.

¹⁹ Umowa między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Republiką Grecką o pomocy prawnej w sprawach cywilnych i karnych, podpisana w Atenach dnia 24 października 1979 r. (Dz.U. 1982, nr 4, poz. 24).

²⁰ Umowa między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Republiką Iraku o pomocy prawnej i sądowej w sprawach cywilnych i karnych, sporządzona w Bagdadzie dnia 29 października 1988 r. (Dz.U. 1989, nr 70, poz. 418).

²¹ Umowa między Polską Rzeczpospolitą a Rumunią o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych, sporządzona w Bukareszcie dnia 15 maja 1999 r. (Dz.U. 2002, nr 83, poz. 752).

Podobnie jest w umowach, w których jedną ze stron jest Ukraina, np. z Chińską Republiką Ludową, gdzie termin „sprawy cywilne” obejmuje również sprawy handlowe, gospodarcze, małżeńskie, rodzinne oraz sprawy pracownicze (art. 1 umowy)²², czy z Mongolią, w której to umowie przez „sprawy cywilne” rozumie się także sprawy handlowe, gospodarcze, rodzinne oraz pracownicze (art. 1 umowy)²³. Brak w Umowie jednoznacznego uregulowania spraw natury gospodarczej mógłby sugerować, że zamiarem stron Umowy było poddanie dwustronnej regulacji prawnej tylko spraw cywilnych, w tym pracowniczych i rodzinnych. Tym samym wykładnia gramatyczna *prima facie* uzasadnia wnioszek, że poza zakresem zastosowania przepisów Umowy miały pozostać sprawy gospodarcze. Taki wniosek z oczywistych względów prowadzi do akceptacji uzasadnienia prawnego głosowanego orzeczenia.

W doktrynie podnosi się, że każda konwencja z zakresu prawa prywatnego międzynarodowego stanowi swojego rodzaju małą międzynarodową kodyfikację oraz, o ile co innego nie wynika z postanowień konwencji, nie wolno jej interpretować, opierając się na pojęciach oraz instytucjach przewidzianych w prawie krajowym²⁴. Jednocześnie istnieje pogląd, zgodnie z którym, jeżeli umowa międzynarodowa zawiera zwroty z języka prawnego znane wszystkim stronom umowy, należy uwzględniać znaczenie, które przypisuje się określonemu pojęciu odrębnie w każdym państwie²⁵. Na marginesie należy zaznaczyć, że w rozporządzeniu Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1215/2012²⁶ pojęcia „sprawy cywilne” i „sprawy handlowe” nie zostały zdefiniowane; brak jest również odesłania do przepisów, które by precyzowały zakres owych pojęć²⁷. Jednak zgodnie z orzecznictwem Trybunału Sprawiedliwości

²² Dohovir mizh Ukrainoiu i Kytayskoiu Narodnoi Respublikoiu pro pravovu dopomohu u tsyvilnykh ta kryminalnykh spravakh (Dohovir ratyfikovano Postanovoiu VR N 2996-XII (2996-12) vid 05.02.93 r.).

²³ Dohovir mizh Ukrainoiu ta Monholiieu pro pravovu dopomohu u tsyvilnykh ta kryminalnykh spravakh (Dohovir ratyfikovano Zakonom N 471/96-VR vid 01.11.97 r.).

²⁴ M. Czepelak, *Umowa międzynarodowa jako źródło prawa prywatnego międzynarodowego*, Wolters Kluwer Polska — Oficyna, Warszawa 2008, s. 395, 397.

²⁵ O.V. Kyivets, *Tlumachennia mizhnarodnykh dohovoriv*, „Chasopys Kyivskoho universytetu prava” 2011, nr 2, s. 288; Y.S. Pereterskyi, *Tolkovanye mezhdunarodnykh dohovorov*, Hosiuryzdat, Moskwa 1959, s. 22.

²⁶ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1215/2012 z dnia 12 grudnia 2012 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych (Dz.Urz. UE L 2012, nr 351, s. 1 z późn. zm.).

²⁷ J. Zatorska, w: *Komentarz do rozporządzenia nr 1215/2012 w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych*, LEX/el. 2015, art. 1.

pojęcie „sprawy cywilne i handlowe” jest autonomicznym pojęciem prawa unijnego, zapewniającym ujednolicenie stosowania przepisów aktów przyjętych w zakresie współpracy sądowej w państwach członkowskich, jak również równość i jednorodność praw i zobowiązań²⁸.

W celu ustalenia, czy sprawy gospodarcze mogą być przedmiotem regulacji Umowy, należy odwołać się do przepisów obowiązującej w obu krajach konwencji wiedeńskiej z dnia 23 maja 1969 r. (dalej: k.w.p.t.)²⁹, która określa ogólną regułę interpretacji, uzupełniające środki interpretacji, jak również zasady wykładni traktatów, których autentyczny tekst został ustalony w dwóch lub więcej językach.

Z art. 31 ust. 1 k.w.p.t. wynika, że traktat należy interpretować w dobrej wierze, zgodnie ze zwykłym znaczeniem, jakie należy przypisywać użytym w nim wyrazom w ich kontekście oraz w świetle jego przedmiotu i celu. Jak podnosi się w doktrynie oraz orzecznictwie, przepis ten potwierdza prymat wykładni językowej nad wykładnią celowościową³⁰. Przy analizie tego przepisu można dojść do wniosku, że w pierwszej kolejności, interpretując pojęcia użyte w konwencji polsko-ukraińskiej, należy nadawać im „zwykłe znaczenie”. W doktrynie wskazuje się jednak, że pojęciom wywodzącym się z języka prawnego i prawniczego, a takie są użyte w Umowie, trudno nadać zwykłe znaczenie, które będzie powszechnie zrozumiałe³¹.

²⁸ Wyr. TSUE z 14.10.1976 w sprawie 29/76 LTU *Lufttransportunternehmen GmbH & Co. KG v. Eurocontrol*, ECR 1976, s. 01541, ECLI:EU:C:1976:137; wyr. TSUE z 22.02.1979 w sprawie 133/78 *Henri Gourdain v. Franz Nadler*, ECR 1979, s. 00733, ECLI:EU:C:1979:33; wyr. TSUE z 23.10.2014 w sprawie C-302/13 *Flylial-Lithuanian Airlines AS v. Starptautiska Lidosta Riga Vas i Air Baltic Corporation AS*, ZOTSiS 2014, nr 10, poz. I-2319, ECLI:EU:C:2014:2319. Zob. P. Rogerson, w: *Brussels I Regulation — European Commentaries on Private International Law*, eds. U. Magnus, P. Mankowski, European Law Publishers 2007, komentarz do art. 1, tezy 12—22.

²⁹ Konwencja Wiedeńska o prawie traktatów, sporządzona w Wiedniu dnia 23 maja 1969 r. (Dz.U. 1990, nr 74, poz. 439). Ukraina przystąpiła do niniejszej konwencji zgodnie z Dekretem Prezydium Rady Najwyższej Ukraińskiej SRR z dnia 14 kwietnia 1986 r. Polska przystąpiła do Konwencji w dniu 27 kwietnia 1990 r., konwencja weszła w życie w stosunku do Polski 1 sierpnia 1990 r.

³⁰ M. Plachta, A. Wyrozumska, *Interpretacja, obowiązywanie i skuteczność umów międzynarodowych w prawie polskim (Uwagi na tle uchwały Sądu Najwyższego z 19 II 2003, I KZP 47/02)*, „Państwo i Prawo” 2003, z. 6, s. 47. MTS w opinii doradczey w sprawie kompetencji Zgromadzenia Ogólnego dotyczącej przyjmowania państw do NZ: „Trybunał uważa za konieczne stwierdzić, że pierwszym obowiązkiem sądu, który jest wezwany do interpretowania i stosowania postanowień traktatu, jest usiłowanie nadania im skuteczności w ich naturalnym i zwykłym znaczeniu w kontekście, w jakim występują”. ICJ Reports 1950, s. 8; podobnie w sprawach NZ, ICJ Reports 1962, s. 158—159.

³¹ M. Pilich, w: J. Turłukowski, M. Pilich, *Polsko-ukraińska umowa...*, s. 23.

Obecnie problematyczne jest także ustalenie intencji oświadczeń woli zarówno Polski, jak i Ukrainy złożonych w 1993 r. oraz tego, czy rzeczywiście taki był zamiar obu państw z uwagi na brak opublikowanych *travaux préparatoires*. Należy zwrócić szczególną uwagę na to, że wykładnia umowy międzynarodowej nie może ograniczyć się do jej literalnego brzmienia — konieczne jest uwzględnienie m.in. przedmiotu i celu umowy oraz praktyki stosowania konwencji międzynarodowej (art. 31 ust. 1 w zw. z art. 31 ust. 3 k.w.p.t.). Ponadto w sytuacjach niejednoznacznych, na podstawie art. 32 k.w.p.t., można odwoływać się do uzupełniających środków interpretacji. Katalog nie ma charakteru zamkniętego, co oznacza, że poza pracami przygotowawczymi do traktatu oraz okolicznościami jego zawarcia obejmuje również inne środki³². Takimi środkami uzupełniającymi mogą być w szczególności orzecznictwo sądów zagranicznych oraz doktryna³³.

W piśmiennictwie podnosi się, że ocena wyrażen zastosowanych w umowie międzynarodowej wymaga odwoływania się do ich efektywności (*effet utile*) — nakazuje się interpretowanie tekstu w taki sposób, aby ten tekst coś znaczył i by jego znaczenie było użyteczne (*ut res magis valeat quam pereat*)³⁴. Celem Umowy, co wynika z jej preambuły, jest wola stron do rozwoju przyjaznych stosunków między obydwoma państwami oraz dążenie do pogłębiania i doskonalenia wzajemnej współpracy w dziedzinie stosunków prawnych. Przedmiotem Umowy jest ochrona prawna obywateli każdej umawiającej się strony, jak również osób prawnych utworzonych zgodnie z prawem tej umawiającej się strony, na której terytorium mają swoją siedzibę, co wynika z art. 1 ust. 4 Umowy. Jeżeli taki był główny cel oraz przedmiot Umowy, to trudno bronić stanowiska, że zamiarem stron było wykluczenie spraw gospodarczych z zakresu stosowania Umowy. Uznanie w takiej sytuacji spraw gospodarczych jako podkategorii spraw cywilnych byłoby najbardziej efektywne i użyteczne.

Wskazówki interpretacyjne zawarte w preambule mają znaczenie pomocnicze w zakresie wykładni celowościowej oraz służą rozstrzygnięciu kolizji celów względnie alternatyw znaczeniowych wynikłych w procesie interpretacji³⁵. Preambuła Umowy może świadczyć o tym, że strony

³² M. Czepelak, *Umowa międzynarodowa jako źródło...*, s. 409—410.

³³ Ibidem, s. 413—415.

³⁴ M. Płachta, A. Wyrozumska, *Interpretacja, obowiązywanie i skuteczność umów...*, s. 48.

³⁵ A. Kotowski, *Raz jeszcze o normatywnym statusie preambuły. Glosa postanowienia SN z dnia 25 lutego 2016 r., I KZP 17/15*, „Przegląd Prawa Publicznego” 2016, nr 12, s. 115—127. Podobnie K. Gawroński, w: A. Olszewski, B. Zajda, K. Gawroński, *Karta Nauczyciela. Komentarz*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2023, który wskazuje, że

miały intencję dwustronnego uregulowania szeroko pojętych stosunków prawnych, w tym stosunków cywilnych natury gospodarczej.

Ponadto, oprócz wyżej wskazanych argumentów dotyczących interpretacji Umowy, należy zwrócić uwagę, że katalog spraw cywilnych w art. 1 ust. 3 Umowy ma charakter otwarty, o czym może świadczyć użyte w tym przepisie słowo „również”. To sugeruje, że sprawy cywilne wskazane w Umowie należy rozumieć maksymalnie szeroko. Dodatkowo wymaga podkreślenia, że w obu porządkach prawnych, w piśmiennictwie i w orzecznictwie, mówi się o sprawie gospodarczej jako o sprawie ze stosunków cywilnych. W polskiej doktrynie podnosi się, że o zakwalifikowaniu sprawy jako gospodarczej świadczą trzy kumulatywnie spełnione kryteria — musi to być sprawa: ze stosunku cywilnego (w znaczeniu prawa cywilnego materialnego), między przedsiębiorcami oraz związana z prowadzoną działalnością gospodarczą³⁶. W prawie ukraińskim można spotkać stanowiska, zgodnie z którymi sprawa cywilna to zbiorcza kategoria, która odróżnia sprawy cywilne od spraw karnych³⁷.

W dalszej kolejności, odnosząc się do praktyki stosowania Umowy, należy zwrócić uwagę na orzeczenie Kasacyjnego Sądu Gospodarczego z dnia 9 stycznia 2018 r. w sprawie o sygn. akt 910/10109/16³⁸ dotyczące sporu między spółkami prawa ukraińskiego oraz polskiego. Sąd zaznaczył, że Umowa określa zasady ustalania jurysdykcji międzynarodowej, tj. wskazanie sądu właściwego w sporach między podmiotami gospodarczymi Ukrainy i Polski, w związku z czym uznał, że sprawa będąca przedmiotem orzekania nie podlega rozstrzygnięciu przez sądy gospodarcze

„preambuła to najczęściej wstęp do aktu prawnego podkreślający jego doniosłość, opisujący okoliczności jego wydania oraz określający cele, jakim powinien on służyć. Preambuła (dziś rzadziej stosowana przez ustawodawcę) jest umieszczana na początku aktu prawnego o szczególnym charakterze. [...] Preambuła może mieć określone znaczenie prawne — przede wszystkim w zakresie interpretacji przepisów aktu normatywnego, które poprzedza”. J. Królikowski, *Preambuła nie tak całkiem bez znaczenia*, „Rzeczpospolita”, 28.03.2008, <http://www.rp.pl/arttykul/112699.html?p=2> [dostęp: 26.01.2026].

³⁶ R. Kulski, w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 3, Art. 425—729, red. A. Marciniak, LEX/el. 2020, art. 458², nb. 3; D. Rutkowski, w: *Kodeks postępowania cywilnego. Postępowanie procesowe. Komentarz aktualizowany*, red. O.M. Piaskowska, LEX/el. 2023, art. 458(2), nb. 2—6; J. Gudowski, w: *Kodeks postępowania cywilnego. Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym. Przepisy przejściowe. Komentarz do zmian*, t. 1 i 2, red. T. Zembrzusi, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2020, art. 458(2), nb. 3; M. Manowska, w: A. Adamczuk et al., *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz aktualizowany*, t. 1, Art. 1—477(16), LEX/el. 2022, art. 458(2), nb. 1; post. SN z 6.07.2000, V CKN 1266/00, Legalis nr 315878.

³⁷ T.V. Sakhnova, *Kurs hrazhdanskoj protsessy: teoretycheskye nachala y osnovnye instituty*, Wolters Kluwer, Moskwa 2008, s. 7.

³⁸ Ukhwała Verkhovnoho Sudu u skladi kolehii suddiv Kasatsiinoho Hospodarskoho Sudu vid 9.01.2018 r., sprawa nr 910/10109/16.

Ukrainy, ale jurysdykcji i rozstrzygnięciu przez sąd w miejscu zamieszkania pozwanego, a mianowicie przez sąd Rzeczypospolitej Polskiej w miejscu siedziby spółki polskiej. W orzeczeniu z dnia 7 lutego 2024 r. Sąd Gospodarczy obwodu kijowskiego w sprawie nr 911/2090/23³⁹ pomiedzy polskimi i ukraińskimi podmiotami gospodarczymi również powołał się na postanowienia Umowy, a mianowicie na art. 33 Umowy, który stanowi, że zobowiązania ze stosunków umownych podlegają prawu tej umawiającej się strony, na której terytorium została zawarta umowa, chyba że uczestnicy stosunku zobowiązaniowego poddadzą ten stosunek wybranemu przez siebie prawu. Postanowienia Umowy zastosowano także np. w orzeczeniu Zachodniego Apelacyjnego Sądu Gospodarczego z dnia 4 lipca 2023 r. w sprawie nr 914/2548/22⁴⁰ oraz w orzeczeniu Sądu Gospodarczego obwodu lwowskiego z dnia 20 czerwca 2023 r. w sprawie nr 914/2549/22⁴¹. Niniejsze orzeczenia pokazują, że sądy ukraińskie stosują Umowę również w zakresie dotyczącym spraw gospodarczych.

Na marginesie należy zauważyć, że brak wskazania w sposób bezpośredni spraw gospodarczych obok spraw cywilnych w umowach międzynarodowych Polski i Ukrainy z innymi krajami również nie oznacza, że sądy nie stosują owych konwencji międzynarodowych do spraw gospodarczych. Przykładowo w umowie między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Białoruś⁴² sprawy gospodarcze nie są wskazane jako sprawy objęte zakresem stosowania umowy, jednak Sąd Okręgowy w Warszawie, przez nadanie klauzuli wykonalności, stwierdził wykonalność decyzji Sądu Gospodarczego obwodu brzeskiego Republiki Białoruś z dnia 9 lipca 2012 r., na podstawie czego postanowiono ściągnąć od dłużnika, tj. spółki polskiej, na rzecz wierzyciela, tj. spółki białoruskiej, określoną sumę pieniężną⁴³. Podstawą prawną rozstrzygnięcia był art. 1150 k.p.c. w zw. z art. 54 umowy między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Białoruś. Podobnie w umowie między Ukrainą a Republiką Litewską sprawy gospodarcze nie są wprost wskazane w umowie, jednak Ichnianskyi Sąd Rejonowy obwodu chernihivskiego uznał i udzielił zezwolenia na wykonanie w Ukrainie orzeczenia Sądu Rejonowego

³⁹ Rishennia Hospodarskoho Sudu Kyivskoi oblasti vid 7.02.2024 r., sprawa nr 911/2090/23.

⁴⁰ Postanova Zakhidnoho Apeliatsiinoho Hospodarskoho Sudu vid 4.07.2023 r., sprawa nr 914/2548/22.

⁴¹ Rishennia Hospodarskoho Sudu Lvivskoi oblasti vid 20.06.2023 r., sprawa nr 914/2549/22.

⁴² Umowa między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Białoruś o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych, rodzinnych, pracowniczych i karnych, sporządzona w Mińsku dnia 26 października 1994 r. (Dz.U. 1995, nr 128, poz. 619).

⁴³ Post. SO w Warszawie z 4.02.2016, XX GCo 278/13.

miasta Wilna z dnia 18 kwietnia 2019 r. o zobowiązanie prywatnej spółki akcyjnej prawa ukraińskiego do zapłaty należności pieniężnych na rzecz zamkniętej spółki akcyjnej prawa litewskiego⁴⁴. Podstawą prawną orzeczenia były m.in. przepisy umowy między Ukrainą a Republiką Litewską o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych, rodzinnych i karnych⁴⁵. Powyższe oznacza, że stosowanie Umowy w zakresie dotyczącym spraw gospodarczych, pomimo ich niewskazania w Umowie, jest w pełni uzasadnione.

W związku z powyższym, biorąc pod uwagę przedmiot i cel Umowy, jak również praktykę stosowania tejże Umowy oraz umów o podobnym zakresie regulacji przez sądy polskie i ukraińskie, można wyprowadzić wniosek, że Umowa znajduje zastosowanie w sprawach gospodarczych, czyli także w tej sprawie. Stanowiska aprobujące stosowanie Umowy do spraw gospodarczych można znaleźć również w polskiej i ukraińskiej doktrynie⁴⁶.

Sąd polski zastosował nieodpowiednie przepisy prawa, ponieważ oparł swoje rozstrzygnięcie wyłącznie na przepisach krajowych prawa polskiego, zamiast zastosować postanowienia Umowy. Podkreślić należy, że jeżeli zagadnienie dotyczące uznawania i wykonywania orzeczeń jest przedmiotem umowy międzynarodowej i zostało uregulowane w sposób pozwalający na realizację przedmiotowych przepisów przez sądy krajowe, to w przypadku kolizji norm sięganie do przepisów krajowych jest zbędne z uwagi na pierwszeństwo umowy międzynarodowej przed przepisami polskiego prawa wewnętrznego. Niniejsze argumenty oznaczają, że przepisy polskiego k.p.c. nie znajdują zastosowania w zakresie uznawania i wykonywania orzeczeń zagranicznych, w kwestiach objętych uregulowaniami Umowy. Niezależnie od powyższego osobnym zagadnieniem pozostaje klauzula porządku publicznego, która nie jest wskazana jako przesłanka negatywna w art. 50 Umowy, jednak występuje w obu porządkach prawnych. Ta kwestia nie była jednak przedmiotem postępowania przed sądem polskim.

⁴⁴ Ukhvala Ichnianskoho raionnoho sudu Chernihivskoi oblasti vid 13.02.2020 r., sprawa nr 733/1434/19.

⁴⁵ Dohovir mizh Ukrainoiu i Lytovskoiu Respublikoiu pro pravovu dopomohu ta pravovi vidnosyny u tsyvilnykh, simeinykh i kryminalnykh spravakh (Dohovir ratyfikovano Postanovoiu VR N 3737-XII (3737-12) vid 17.12.93 r.).

⁴⁶ M. Pilich, w: J. Turlukowski, M. Pilich, *Polsko-ukraińska umowa...*, s. 32; M. Shcherbyuk, *Skuteczność i wykonywanie orzeczeń sądów polskich na terytorium Ukrainy. Wybrane zagadnienia*, „Przegląd Prawniczy TBSP UJ” 2021, nr 2, s. 112; idem, *Place of Commercial Cases in the Agreement Between Ukraine and the Republic of Poland on Legal Assistance and Legal Relations in Civil and Criminal Cases of 24 May, 1993*, „Theory and Practice of Jurisprudence” 2024, no. 1 (25), s. 211–212.

4. Wniosek końcowy

W omawianej sprawie sąd zastosował niewłaściwe przepisy, całkowicie pomijając, świadomie bądź nieświadomie, istnienie Umowy, czym naruszył przepisy art. 87 ust. 1 Konstytucji RP w związku z art. 91 ust. 2 Konstytucji RP. Krytyka przyjętej podstawy prawnej glosowanego orzeczenia nie wpływa na trafność samego rozstrzygnięcia. Przesłanki dotyczące uznawania i wykonywania orzeczeń, wynikające z art. 50 Umowy oraz art. 1146 § 1 k.p.c., są podobne. Sąd, uwzględniając przesłanki z art. 1146 § 1 k.p.c., nie pominął żadnej podstawy odmowy uznania i wykonania orzeczenia wynikającej z art. 50 Umowy, ponieważ art. 1146 § 1 k.p.c. ma szerszy katalog przesłanek niż przepis konwencyjny, co nie oznacza jednak, że sąd nie dopuścił się naruszenia Umowy. Podobnie można mówić o relacji występującej między art. 1147 k.p.c. oraz art. 51 Umowy oraz o naruszeniu tego ostatniego przepisu poprzez jego niezastosowanie.

Bibliografia

- Adamczuk A. et al., *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz aktualizowany*, t. 1, Art. 1—477(16), LEX/el. 2022.
- Czepelak M., *Umowa międzynarodowa jako źródło prawa prywatnego międzynarodowego*, Wolters Kluwer Polska — Oficyna, Warszawa 2008.
- Ereciński T. et al. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 6, *Międzynarodowe postępowanie cywilne. Sąd polubowny (arbitrażowy)*, wyd. 5, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2017.
- Jankowski J., Cieślak S. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 2, Art. 730—1217, wyd. 4, C.H.Beck, Warszawa 2024.
- Jodłowski J., *Uznanie i wykonanie zagranicznych orzeczeń sądowych w Polsce na tle orzecznictwa Sądu Najwyższego*, Biblioteka Palestry, Warszawa 1977.
- Komentarz do rozporządzenia nr 1215/2012 w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych*, LEX/el. 2015.
- Kotowski A., *Raz jeszcze o normatywnym statusie preambuły. Glosa do postanowienia SN z dnia 25 lutego 2016 r., I KZP 17/15*, „Przegląd Prawa Publicznego” 2016, nr 12, s. 115—127.
- Królikowski J., *Preambuła nie tak całkiem bez znaczenia*, „Rzeczpospolita”, 28.03.2008, <http://www.rp.pl/arttykul/112699.html?p=2> [dostęp: 26.01.2026].

- Kyivets O.V., *Tlumachennia mizhnarodnykh dohovoriv*, „Chasopys Kyivskoho universytetu prava” 2011, nr 2, s. 286—289.
- Magnus U., Mankowski P. (eds.), *Brussels I Regulation — European Commentaries on Private International Law*, European Law Publishers 2007.
- Marciniak A. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 5, Art. 1096—1217, C.H.Beck, Warszawa 2020.
- Marciniak A. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 3, Art. 425—729, LEX/el. 2020.
- Olszewski A., Zajda B., Gawroński K., *Karta Nauczyciela. Komentarz*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2023.
- Pereterski Y.S., *Tolkovanye mezhdunarodnykh dohovorov*, Hosiuryzdat, Moskwa 1959.
- Piasecki K., *Skuteczność i wykonalność w Polsce zagranicznych cywilnych orzeczeń sądowych*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1990.
- Piaskowska O.M. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Postępowanie procesowe. Komentarz aktualizowany*, LEX/el. 2023.
- Pilich M., *Klauzula porządku publicznego w postępowaniu o uznanie i wykonanie zagranicznego orzeczenia arbitrażowego*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2003, z. 4, s. 157—187.
- Plachta M., Wyrozumska A., *Interpretacja, obowiązywanie i skuteczność umów międzynarodowych w prawie polskim (Uwagi na tle uchwały Sądu Najwyższego z dnia 19 lutego 2003 r., I KZP 47/02)*, „Państwo i Prawo” 2003, z. 6, s. 45—54.
- Rylski P., Olaś A. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, wyd. 4, C.H.Beck, Warszawa 2025.
- Sakhnova T.V., *Kurs hrazhdanskoho protsessa: teoretycheskye nachala y osnovnye instituty*, Wolters Kluwer, Moskwa 2008.
- Shcherbyuk M., *Skuteczność i wykonywanie orzeczeń sądów polskich na terytorium Ukrainy. Wybrane zagadnienia*, „Przegląd Prawniczy TBSP UJ” 2021, nr 2, s. 108—123.
- Shcherbyuk M.O., *Place of Commercial Cases in the Agreement Between Ukraine and the Republic of Poland on Legal Assistance and Legal Relations in Civil and Criminal Cases of 24 May, 1993*, „Theory and Practice of Jurisprudence” 2024, no. 1 (25), s. 198—215.
- Szancilo T. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 2, Art. 506—1217, wyd. 2, C.H.Beck, Warszawa 2023.
- Torbus A., *Europejski system jurysdykcyjny w sprawach cywilnych i handlowych (Kilka uwag o stosowaniu Rozporządzenia Rady (WE) Nr 44/2001)*, w: *Czterdziestolecie kodeksu postępowania cywilnego. Zjazd Katedr Postępowania Cywilnego w Zakopanem (7—9.10.2005 r.)*, red. A. Oklejak, Zakamycze, Kraków 2006, s. 295—308.

- Torbus A., *Wybrane zagadnienia stosowania Konwencji nowojorskiej o uznawaniu i wykonywaniu zagranicznych orzeczeń arbitrażowych*, „ADR. Arbitraż i Mediacja” 2008, nr 4, s. 197—214.
- Tsirat H.A., *Dvostoronni dohovory pro pravovu dopomohu yak pryklad unifikatsii norm mizhnarodnoho tsyvilnoho protsesu*, Visnyk Verkhovnoho Sudu Ukrainy, Kyiv 2012, nr 1.
- Tuleja P. (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, wyd. 2, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2023.
- Turłukowski J., Pilich M., *Ukraińsko-polska umowa o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych i karnych. Komentarz do przepisów o sprawach cywilnych*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2023.
- Zembrzusi T. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym. Przepisy przejściowe. Komentarz do zmian*, t. 1 i 2, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2020.